

Рис. Модель ефективного керівника

Висновки. Ефективність роботи будь-якої організації, у тому числі і загальноосвітньої школи, залежить від стилю керівництва колективом. У стилі керівництва виявляються особистісні якості керівника. Отже, підвищуючи ефективність роботи установи, необхідно звернутися до особистості керівника. Розвиваючи й удосконалюючи особистісні якості керівників, змінюючи стиль керівництва, можна підвищити ефективність роботи освітньої установи.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в розробці програми вдосконалення особистісно-професійних якостей керівників школи, що сприятиме підвищенню ефективності управління загальноосвітнім закладом.

Література

1. Розанова В.А. Психология управления / В.А. Розанова. – М. : Интел-Синтез, 1999. – 352 с.
2. Ковалев А.Г. Коллектив и социально-психологические проблемы руководства / А.Г. Ковалев. – М. : Политиздат, 1975. – 271 с.
3. Свеницкий А.Л. Социальная психология управления / А.Л. Свеницкий. – Л., 1986. – 315 с.

КОЛОСКІНА О.А.

ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛІ ПРОЦЕСУ СВІДОМОГО ОВОЛОДІННЯ УЧНЕМ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НАЦІОНАЛЬНИМИ ЦІННОСТЯМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА НАРОДОЗНАВСТВА

Морально-духовна творчість учня початкових класів відповідає його потребі в засвоєнні національних цінностей як особистісних. Таку творчість

І.Д. Бех називає провідним психологічним механізмом розвитку особистості вихованця, який є стрижнем психологічного супроводу особистісно орієнтованого навчання і виховання дітей. Важливою ланкою цього супроводу є забезпечення звернення національної свідомості особистості дитини на самосвідомість.

Однак не вирішеною частиною загальної проблеми залишився процес свідомого оволодіння учням початкової школи національними цінностями на уроках української мови та народознавства.

У численних публікаціях із цієї проблеми немає обґрунтування лі процесу свідомого оволодіння учнем початкової школи національними цінностями на уроках української мови та народознавства.

Мета статті – теоретично узагальнити й дати характеристику моделі процесу свідомого оволодіння учнем початкової школи національними цінностями на уроках української мови та народознавства.

І.Д. Бех під самосвідомістю розуміє сукупність усіх уявлень про себе, поєднаних з їх оцінкою, а компонентами Я-концепції вважає когнітивний, емоційний і поведінковий [1, с. 188].

Таку позицію відображає розроблена модель, подана на рис.

Підкреслимо, що в цій моделі на другому місці за значущістю для розвитку особистості стоїть раціональний компонент її свідомості. Але це не означає відсутності в раціональному компоненті розвивального потенціалу: знання про національну культуру засвоюються особистістю спочатку на інформативному рівні, а їх подальше осмислення залежить від оптимальності педагогічного впливу й рівня актуального (загального) розвитку молодшого школяра.

Таким чином, предметом педагогічного впливу повинен стати і раціональний компонент свідомості особистості кожної дитини, як це й показано в моделі.

Проте саме усвідомлення учнями потреби в оволодінні національними цінностями виявляється в мотивах самоформування таких якостей, як готовність до вивчення і захисту національних обрядів і традицій, рідної мови; здатність до виявлення почуттів захопленості продуктами творчості народних умільців; патріотизму; любові до України тощо. І якщо у дитини відсутні смислоутворювальні мотиви самоформування зазначених якостей, то в такому випадку не можна говорити про свідоме ставлення учнів до національної культури. Однак відповідні мотиви є цільовим орієнтиром не прямого, а опосередкованого педагогічного впливу – вони народжуються як результат емоційного переживання й осмислення молодшими школярами цінностей української культури, створення вчителем умов для формування у них особистісного сенсу їх засвоєння. Провідна роль мотиву – звернення свідомості особис-

тості на самосвідомість. Саме таке місце мотивів самоформування в учнів цінностей національної культури й показано в моделі.

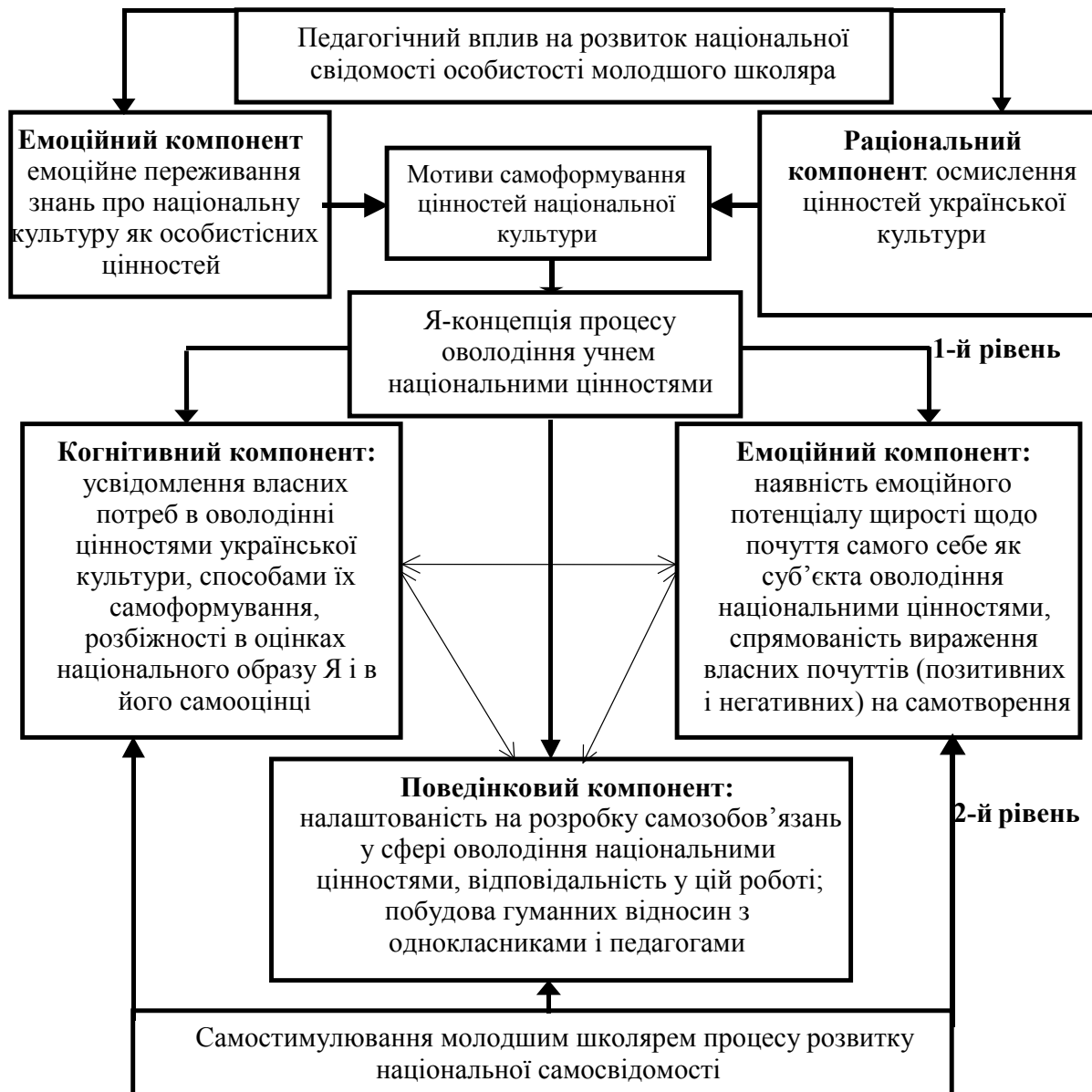

Рис. Модель процесу свідомого оволодіння учнем початкової школи національними цінностями на уроках української мови та народознавства

У моделі не прямо, а опосередковано вказано на образ Я особистості учня як національно свідомої людини. Цільовим орієнтиром самостимулювання молодшим школярем процесу розвитку національної самосвідомості є, у першу чергу, когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти Я-концепції процесу оволодіння учнем національними цінностями. Це не означає того, що учень не є активним суб'єктом формування свого образу Я (на-

впаки: це є нашою принциповою позицією). Реальні й ідеальні національні образи Я дійсно передують у структурі самосвідомості, однак результати усвідомлення розбіжностей між ними концентруються у зафіксованому в моделі цільовому орієнтірі педагогічного впливу – Я-концепції. Цей вплив і повинен бути пов'язаний зі створенням умов для формування у дітей адекватної оцінки рівнів знань про національну культуру, сформованості загальнонавчальних умінь у сфері мовознавства, якостей громадянина-патріота (когнітивний компонент Я-концепції).

Стимулювання розвитку когнітивного компонента Я-концепції кожного учня не виключає й подальшого усвідомлення ним потреб в оволодінні цінностями національної культури (адже вважається, що достатній рівень цієї усвідомленості й був джерелом появи відповідної мотивації). Це стосується розвитку мотивів самоформування знань, умінь, якостей у сфері оволодіння національною культурою, їхньої трансформації на рівень смислоутворювальних мотивів, яка значною мірою залежить від акту цілепокладання в напрямі самоосвітньої і самовиховної активності. Вважаємо, що акт цілепокладання в зазначеному напрямі є вже необхідною умовою для функціонування поведінкового компонента Я-концепції.

Суттєвий напрям самостимулювання молодшим школярем процесу розвитку когнітивного компонента – сприяння процесу засвоєння учнями знань про способи самоформування якостей свідомого українця. Така робота вимагає від учителя проведення з молодшими школярами позаурочних занять, спрямованих на вивчення учнями елементів теорії й технології самоосвіти і самовиховання.

У моделі передбачено й розвиток емоційного компонента Я-концепції учня засобами самостимулювання. Насамперед ідеться про культивування ситуацій виникнення у дітей емоцій радості й щирості від самоусвідомлення себе в ролі суб'єкта оволодіння національними цінностями.

Завданням педагога є й забезпечення спрямованості почуттів дітей на самоорганізацію дій (цілепокладання і планування) власного самостановлення як національно свідомої особистості. А це вже стосується стимулювання поведінкового компонента Я-концепції. Його стрижнем є завдання-самозобов'язання у сфері оволодіння національними цінностями, а отже, моральне стимулювання розвитку цього компонента починається з формул-настанов учителя на розробку відповідних самозобов'язань, чому передують педагогічне оцінювання рівня налаштованості дітей на це. Треба зазначити, що молодші школярі потребують і додаткових знань про шляхи проектування завдань-самозобов'язань. Ці знання також здобуваються ними в позаурочний час на спеціальних заняттях (факультативних) у межах стимулювання розвитку когнітивного компонента Я-концепції. Молодші школярі потребують ознайомлення зі

зразками-еталонами варіантів завдань-самозобов'язань, спеціальних настанов, спрямованих на посилення їх відповідальності за цю важливу справу.

Вектор самостимулювання має охоплювати також відносин між учнями. Гуманізація взаємодії між однокласниками різними засобами пов'язана з формуванням у молодших школярів комунікативних якостей, від рівня сформованості яких багато в чому залежить успішність розвитку самосвідомості кожного школяра, а в результаті – виконання працівниками професійно-комунікативних функцій у суспільстві. Запропонована структурна модель функціонує у внутрішньому і зовнішньому середовищах.

Між параметрами внутрішнього середовища структурної моделі існують зв'язки, які детермінуються педагогічним впливом. Найбільш важливий зв'язок існує між національною свідомістю й самосвідомістю особистості молодшого школяра в цілому, які, у свою чергу, розглядаються нами як цілісне утворення – “сплав” емоційного і раціонального компонентів національної свідомості, що забезпечує усвідомленість учнем потреби в самоформуванні цінностей національної культури і як результат – спрямованість свідомості його особистості на самосвідомість. Між емоційним і раціональними компонентами свідомості особистості також існує взаємозв'язок, який концентрується у формулі “емоційне переживання знань як особистісних цінностей про культуру”. Таке переживання дитиною знань як елемента раціонального компонента свідомості зумовлює виникнення у свідомості учня певних новоутворень, які І.Д. Бех називає “особистісною цінністю”.

Отже, знання української культури у формі особистісної цінності перетворюються для дитини в самоцінне духовне надбання – результат функціонування у взаємозв'язку двох компонентів національної свідомості особистості молодшого школяра. Цей результат є рушійною силою процесу народження мотивів самоформування учнем цінностей національної культури.

До параметрів внутрішнього середовища належать і параметри структурних компонентів національної самосвідомості.

У моделі передбачено, що такими параметрами є образ Я молодшого школяра і Я-концепція оволодіння ним національними цінностями. Реальний образ Я учня як свідомого українця залежить від міри адекватності його самооцінки, умови для формування й розвитку якої забезпечує вчитель. Саме вчитель має формувати у кожної дитини ідеальний образ Я. Йдеться про формування національних зразків та ідеалів засобами розкриття історії України, ролі в ній конкретних видатних осіб та їх характеристик, а також засобами демонстрації продуктів національного мистецтва й актуалізації готовності їх авторів до культуротворення.

Народження в учня Я-концепції оволодіння національними цінностями є наслідком усвідомлення дитиною суперечностей між тим, ким він є як українець, і тим, ким йому треба бути в ідеальному варіанті. Між структурними

компонентами відповідної Я-концепції (когнітивний, емоційний, поведінковий) також існують взаємозв'язки. Емоційне переживання дитиною концептуального бачення розбіжностей в оцінках його національного образу Я та в самооцінці зумовлює акт самоформування завдань-самозобов'язань у сфері оволодіння національними цінностями. Встановлення, наприклад, учнем гуманних відносин з товаришами сприятиме розширенню його уявлень про недоліки власної самооцінки (тобто удосконаленню когнітивного компонента Я-концепції в майбутньому), усвідомленню можливої ситуації покращення взаємин однокласників з учителем, детермінує виникнення позитивних емоцій, значущих для корекції концептуального бачення власного самотворення.

Зовнішніми чинниками, що впливають на розвиток національної свідомості й самосвідомості особистості учня, є: а) рівень відображення в засобах масової інформації цінностей національної культури; б) міра оволодіння мешканцями конкретного соціально-економічного регіону українською мовою, іншими цінностями народної культури; в) мова спілкування в родині дітей, знання батьками звичаїв, обрядів, традицій українського народу; г) наявність у сім'ях учнів традиції читання книг українською мовою, дотримання батьками звичаїв організації й проведення основних народних свят; д) міра наявності в населеному пункті різних видів реклами та назв об'єктів соціально-побутового призначення українською мовою; е) міра забезпеченості районних чи міських бібліотек повноцінною україномовною літературою та рівень "охоплення" бібліотеками учнівського контингенту; є) наявність у місті, селищі чи селі музеїв народознавчого характеру та рівень їх забезпечення продуктами народної творчості; ж) міра ефективності організації в конкретному районі всенародних свят та рівень залучення до них школярів.

Проектуючи модель процесу свідомого оволодіння учнем початкової школи національними цінностями на уроках української мови та народознавства, ми усвідомлювали, що саме в Донецькому регіоні створена несприятлива зовнішня атмосфера для впливу на розвиток національної свідомості особистості кожного учня. Так, більшість газет, які виходять у м. Донецьк, друкуються російською мовою. Тільки в 2005 р. Донецька телерадіокомпанія "Україна" перейшла на трансляцію передач державною мовою. Майже вся рекламна продукція виготовляється різними фірмами англійською чи російською мовами; це ж стосується назв кафе, готелів, перукарень, банків, крамниць тощо. Більше ніж половина учнів загальноосвітніх шкіл не є читачами районних, міських, дитячих бібліотек. Самі книжкові фонди бібліотек містять дитячу літературу переважно російською мовою. Спілкування в більшості родин відбувається російською мовою. Батьки дітей, як правило, не тільки не знають особливостей проведення народних свят, а й навіть не уявляють собі сутності, спрямованості й призначення кожного з них. Рівень проведення на-

родних свят на районному й міському рівнях в аспекті актуалізації національної культури також не можна вважати задовільним.

Отже, наведені зовнішні чинники не можна вважати сприятливими для функціонування розробленої нами моделі. Однак її реалізація передбачає цілеспрямовану роботу педагогічного колективу школи з батьками молодших школярів у напрямі забезпечення в родинях наступності між впливом учителя і батьків на розвиток національної свідомості вихованця. У несприятливих умовах зовнішнього середовища провідну роль відіграє майстерність учителя, його вміння переконати батьків, учнів у необхідності кропіткої роботи щодо відродження в родинях цінностей української культури.

Реалізація аналізованої структурної моделі вчителем вимагає від нього передусім якісного виконання ціннісно-орієнтаційні функції. Щоб здійснити якісний вплив на розвиток національної свідомості особистості, педагогу необхідно оволодіти ціннісними впливами для її реалізації. На ці вміння вказує О.Г. Кучерявий, розробляючи модель учителя початкової школи: орієнтувати молодших школярів на вивчення свого родоводу, історії розвитку самобутніх звичаїв і традицій української сім'ї, національного характеру; подати учням народну іграшку як найважливішу цінність, ефективний засіб пізнання; зробити українські народні казки, думи і пісні невід'ємною частиною, дидактичною цінністю конкретного уроку, предметом всебічного вивчення та осмислення всіх дітей; вербально і за допомогою олівця, фарб, крейди малювати мікросюжети з історії українського народу, ілюструвати поняття, закон або правило конкретної науки; створювати умови для перетворення читання школярем книг (у школі та вдома) в життєво важливу потребу, забезпечити вияв з боку учня допитливості щодо змісту книги; викликати у дітей у процесі організації уроків бажання поглибити знання про: а) природу й суспільство; б) національну і світову культуру; в) моральні норми поведінки; г) роль праці в житті конкретної людини, сім'ї та суспільства; д) себе; забезпечити кожному учневі перехід від цікавості до рідного слова до допитливості [4, с. 103–104]. Висвітлена модель є підґрунтям для проектування системи педагогічного забезпечення розвитку національної свідомості та самосвідомості особистості учня початкових класів.

Ураховуючи структуру цільових орієнтирів педагогічного впливу на розвиток національної свідомості особистості учня, вважаємо, що першим компонентом відповідної педагогічної системи є створення умов для емоційного переживання цінностей національної культури як особистісних. Відповідно, другим компонентом виступає педагогічне забезпечення процесу осмислення знань про українську культуру. Результатом усвідомлення (переживання й осмислення) учнями національних цінностей може бути виникнення мотивів їх самоформування.

Отже, формування у дітей мотивів самоформування умінь та якостей свідомого українця-патріота є третім структурним компонентом відповідної педагогічної системи. Четвертий компонент повинен “працювати” на безпосередню організацію процесу розробок і реалізації Я-концепції оволодіння учнями національними цінностями. Аналізуючи зміст моделі, його можна сформулювати як безпосередню організацію усвідомлення молодшими школярами розбіжностей в оцінках сформованості національного образу Я і в його самооцінці. П’ятий компонент системи – стимулювання процесів проектування і реалізації Я-концепції самоформування національних вмінь і якостей як цінностей національної культури. А шостий – стимулювання виникнення у дітей позитивно почуттєвого фону у зв’язку із самотворенням себе як свідомого українця.

Висновки. Процес свідомого оволодіння учнем початкової школи національними цінностями – результат педагогічного впливу на розвиток його національної свідомості та самосвідомості. Таке положення враховане у побудові відповідної дворівневої моделі цього процесу. Структура моделі на першому рівні містить емоційний (компонент переживання знань про національну культуру як особистісні) та раціональний компоненти (осмислення цінностей української культури), функціональна єдність яких сприяє зародженню мотивів самоформування молодшим школярем відповідних цінностей.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості : навч.-метод. посіб. : у 2 кн. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 341 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : навч.-метод. посіб. : у 2 кн. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 277 с.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І.Д. Бех ; Ін-т змісту і метод. навч. – К. : ІЗМН, 1998. – 203 с.
4. Кучерявый А.Г. Профессиональное самовоспитание будущих педагогов в процессе их целостной подготовки : монография / Александр Георгиевич Кучерявый. – К. : Вища школа, 1998. – 224 с.

ЛАЗАРЄВА К.С.

ЗАПИТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ДІАЛОЗІ

Серед провідних напрямів реформування й модернізації навчання в початковій та основній школі сучасна педагогічна наука визначає змістовний діалог суб’єктів навчання як провідний спосіб оволодіння основними знаннями та вміннями.